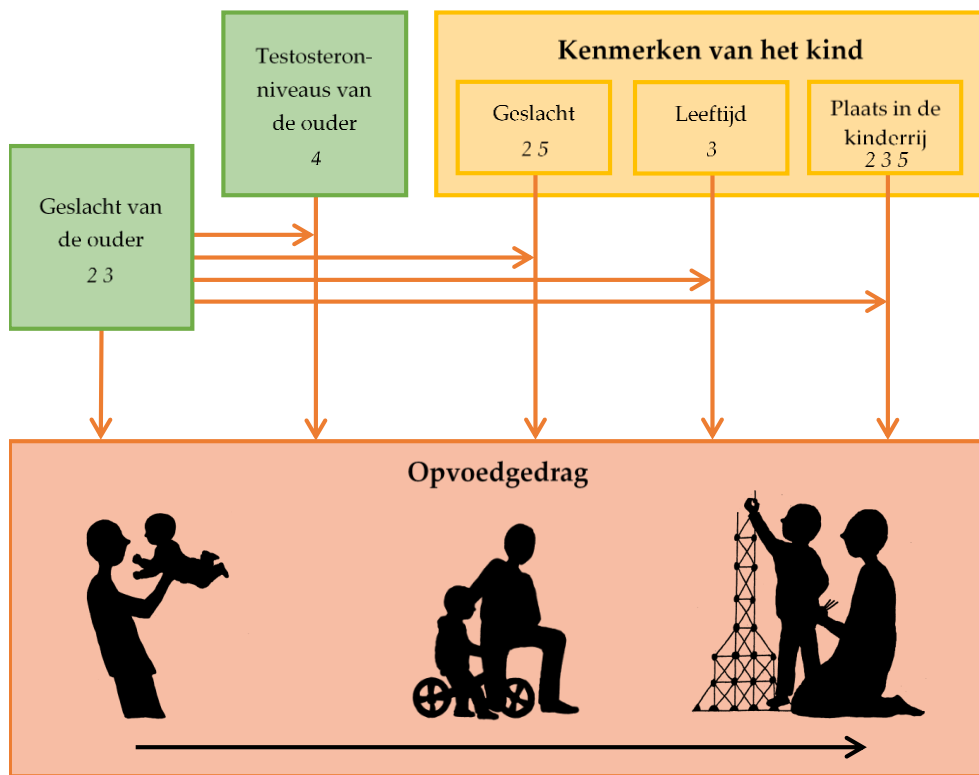

NEDERLANDSE SAMENVATTING (SUMMARY IN DUTCH)

Het klassieke gezin bestaat uit een man die kostwinner is en een vrouw die de zorgtaken en het huishouden op zich neemt (Lamb & Lewis, 2010). Hoewel vaders in de afgelopen decennia meer tijd zijn gaan besteden aan de verzorging van hun kinderen (Sociaal Cultureel Planbureau [SCP], 2011), zijn nog steeds duidelijke verschillen zichtbaar tussen vaders en moeders. Zo besteden moeders gemiddeld twee tot drie keer zoveel tijd aan de verzorging van hun kinderen dan vaders, zelfs de 10% van de Nederlandse moeders die fulltime werken (Craig, 2006; Huerta et al., 2013; SCP, 2011). Dit laat zien dat de meeste moeders tegenwoordig nog steeds de primaire zorg voor de kinderen dragen. Het is echter veel minder duidelijk of vaders en moeders ook verschillen in de manier waarop zij hun kinderen opvoeden. Diverse studies laten een duidelijk onderscheid in opvoedgedrag tussen beide ouders zien (bijv. Barnett, Deng, Mills-Koonce, Willoughby, & Cox, 2008; Bergmann, Wendt, Von Klitzin, & Klein, 2013; Blandon & Volling, 2008; Leaper, Anderson, & Sanders, 1998), maar er zijn ook aanwijzingen dat de verschillen tussen vaders en moeders relatief klein zijn (bijv. Lytton & Romney, 1991; Maccoby, 1990; Russel & Saebel, 1997). In onderzoek naar de opvoeding van kinderen is het daarom van belang om het gedrag van zowel vaders als moeders te bestuderen.

Opvoedgedrag kan door verschillende factoren worden beïnvloed, namelijk door kenmerken van de ouder zelf en kenmerken van het kind (zie Figuur 1). Naast het geslacht van de ouder, zijn diverse biologische processen in verband gebracht met sekseverschillen in de manier waarop ouders kunnen kinderen opvoeden (Hines, 2004). Met name het hormoon testosteron blijkt hierin een rol te spelen. Zo zijn lage testosteronniveaus bij vaders gerelateerd aan positief opvoedgedrag (Gettler, McDade, Feranil, & Kuzawa, 2011; Kuzawa, Gettler, Huang, & McDade, 2010; Wingfield, Hegner, Dufty Jr., & Ball, 1990). Er zijn echter voorzichtige aanwijzingen dat dit verband wellicht anders is voor moeders (Steiner, Fleming, Stallings, Corter, & Worthman, 1998). Kenmerken van het kind, zoals het geslacht, de leeftijd van het kind en zijn/haar plaats in de kinderrij, zijn eveneens bepalend voor het opvoedgedrag van ouders (Price, 2008; Raley & Bianchi, 2006; Russel & Saebel, 1997). Diverse studies tonen aan dat deze kenmerken een verschillende invloed kunnen hebben op vaders en moeders (Bergmann et al., 2013; Lytton & Romney, 1991; Shanahan, McHale, Crouter, & Osgood, 2007).

Figuur 1. Illustratie van de onderwerpen in dit proefschrift.

Opmerking. De nummers in het figuur verwijzen naar de hoofdstukken waarin de betreffende onderwerpen zijn onderzocht.

In de studies beschreven in dit proefschrift worden de volgende vragen onderzocht:

1. In hoeverre verschillen vaders en moeders in de manier waarop zij hun kinderen opvoeden?
2. Zijn testosteronniveaus van vaders en moeders gerelateerd aan hun opvoedgedrag?
3. Spelen kenmerken van het kind (geslacht, leeftijd, plaats in de kinderrij) een rol in de manier waarop vaders en moeders hun kinderen opvoeden?

Verschillen in opvoedgedrag van vaders en moeders

In dit proefschrift zijn verschillende facetten van opvoeding bestudeerd: sensitiviteit, respect voor de autonomie van het kind en gedragsregulerende strategieën. Sensitiviteit verwijst naar de mate waarin ouders de signalen van hun kind begrijpen en hier adequaat en prompt op reageren (Ainsworth, Bell, Stayton, 1974). Respect voor de autonomie van het kind refereert aan het vermogen om ruimte te geven voor het eigen initiatief van het kind, zodat het zelf kan exploreren en ontdekken hoe de wereld rond hem/haar in elkaar zit (Biringen, 2008). Meerdere studies hebben aangetoond dat sensitiviteit en respect voor de autonomie van het kind essentieel zijn voor de ontwikkeling van kinderen (bijv. Bakermans-Kranenburg, Van IJzendoorn, & Juffer, 2003; Leerkes, Blankson, & O'Brien, 2009; Lucassen et al., 2011; Tamis-LeMonda, Shannon, Cabrera, & Lamb, 2004; Webster, Low, Siller, & Hackett, 2013). De manier waarop ouders grenzen stellen aan het gedrag van hun kinderen is eveneens een belangrijk onderdeel van de opvoeding. Gedragsregulerende strategieën omvatten de strategieën die ouders gebruiken om ongehoorzaam gedrag te corrigeren en om hun kinderen te ondersteunen bij het gehoorzamen van regels (Locke & Prinz, 2002; Smith, 2004). Negatieve gedragsregulerende strategieën (zoals slaan, schelden en commanderen) is gerelateerd aan probleemgedrag bij kinderen (Gershoff, 2002; Russel & Russel, 1996; Webster-Stratton & Hammond, 1999), terwijl positieve gedragsregulerende strategieën (zoals aanmoedigen, uitleg geven en het kind afleiden) juist bijdragen aan gunstige ontwikkelingsuitkomsten (Bernstein, Harris, Long, Iida, & Hans, 2005; Feldman & Klein, 2003; Reid, O'Leary, & Wolff, 1994; Volling, Blandon, & Gorvine, 2006).

De resultaten van de studies in dit proefschrift laten zien dat moeders meer optimaal opvoedgedrag laten zien dan vaders. In de studie beschreven in Hoofdstuk 5 werd gevonden dat moeders vaker ingrepen dan vaders als het hun kinderen niet lukte om een aantal minuten van mooi speelgoed af te blijven. Moeders grepen vaker in door iets te zeggen (bijv. zeggen dat ze niet aan het speelgoed mochten komen) of door iets te doen (bijv. het kind tegenhouden of het speelgoed afpakken). Ook probeerden moeders vaker dan vaders hun kinderen af te leiden van het aantrekkelijke speelgoed, door bijvoorbeeld een liedje te zingen of een raadspelletje te doen. Hoofdstuk 2 liet zien dat moeders tevens sensitiever waren en meer respect voor de autonomie van hun kind hadden dan vaders tijdens een spelsituatie. Uit de studie beschreven in Hoofdstuk 3 blijkt dat dit verschil tussen vaders en moeders gelijk blijft als de kinderen ouder worden.

De verschillen in de manier waarop vaders en moeders hun kinderen opvoeden komen overeen met de aannames van het biosociale model van Wood en Eagly (2012). Dit model gaat uit van het idee dat sekseverschillen in gedrag het resultaat zijn van de taakverdeling tussen mannen en vrouwen in de samenleving. In de meeste Nederlandse gezinnen is nog steeds een duidelijk verschil in

zorgtaken te zien tussen mannen en vrouwen: Nederlandse moeders zijn over het algemeen meer betrokken bij de opvoeding van hun kinderen dan vaders (SCP, 2011). Hierdoor hebben moeders meer gelegenheid om de signalen van hun kinderen te leren kennen en begrijpen, en om hun reacties hierop af te stemmen, dan vaders. Ook komen moeders, doordat zij meer tijd besteden aan de zorg voor kinderen, vaker in situaties waarin ze hun kinderen moeten corrigeren dan vaders (Day, Peterson, & McCracken, 1998). Samenvattend laten deze bevindingen zien dat het geslacht van ouders een belangrijke rol speelt in de opvoeding van kinderen.

Relatie tussen testosteron en opvoedgedrag

De uitkomsten van de studie uit Hoofdstuk 4 laten zien dat variatie in testosteronniveaus over de dag heen gerelateerd zijn aan opvoeding en dat deze relatie verschillend is voor vaders en moeders. Voor vaders is een grotere daling van testosteron over de dag heen gerelateerd aan *meer* sensitiviteit en respect voor de autonomie van het kind. Bij moeders is echter een grotere daling in testosteron over de dag heen geassocieerd met *minder* sensitiviteit en respect voor de autonomie van het kind.

Omdat er nog maar weinig bekend is over de relatie tussen testosteron en opvoeding, kunnen we enkel speculeren over de mogelijke oorzaken van deze verschillen tussen vaders en moeders. Vanuit een evolutionair oogpunt kan worden beargumenteerd dat het met name voor vaders belangrijk is om een flexibel testosteronsysteem te hebben. Continu hoge testosteronniveaus zouden namelijk een belemmering kunnen zijn voor optimaal opvoedgedrag, terwijl continu lage testosteronniveaus juist het succes op het vinden van een geschikte partner in de weg kunnen staan. Variatie in testosteronniveaus stelt mannen dus in staat om optimaal toegerust te zijn voor deze twee voortplantingsstrategieën (Gray & Anderson, 2010). Voor moeders is het daarentegen mogelijk minder relevant om te beschikken over een flexibel testosteronsysteem, aangezien hun testosteronniveaus al substantieel lager zijn dan die van vaders. Het lijkt er zelfs op dat een bepaald testosteronniveau bij moeders nodig is om adequaat op lastige opvoedsituaties te reageren (bijvoorbeeld reageren op een huilende baby).

De rol van kenmerken van het kind op opvoedgedrag

Geslacht van het kind. Hoewel doorgaans wordt aangenomen dat ouders hun zoons en dochters verschillend opvoeden, laten de studies in dit proefschrift zien dat het geslacht van jonge kinderen geen substantiële rol speelt in de manier waarop ouders hun kinderen opvoeden. De resultaten in de studies uit Hoofdstuk 2 en 5 tonen aan dat vaders en moeders even sensitief zijn en net zoveel respect hebben voor de autonomie van hun zoon als dochter en dat ze niet verschillen in

de manier waarop ze ingrijpen bij ongehoorzaam gedrag van hun zoons en dochters.

Hoewel geen ondersteuning is gevonden voor de hypothese dat ouders hun kinderen op genderspecifieke wijze opvoeden, sluiten de bevindingen van dit proefschrift het effect van het geslacht van kinderen op opvoedgedrag niet geheel uit. Er zijn aanwijzingen dat ouders genderspecifieke opvoedingsstrategieën op een meer subtiele manier hanteren, bijvoorbeeld door de manier waarop zij met hun kinderen praten over gender (Gelman, Taylor, & Nguyen, 2004). Recente studies, die gebruik hebben gemaakt van dezelfde steekproef als dit proefschrift, laten zien dat zowel vaders als moeders inderdaad op een meer indirecte manier met hun kinderen communiceren over de gepastheid van gedrag voor jongens en meisjes (Endendijk et al., 2014; Van der Pol et al., 2015). Dit suggereert dat genderspecifiek opvoedgedrag wellicht alleen zichtbaar is in specifieke situaties of in reactie op specifiek gedrag van kinderen, in plaats van in de meer algemene aspecten van opvoedgedrag (zoals sensitiviteit en disciplineergedrag).

Leeftijd van het kind. De leeftijd van het kind is een belangrijke factor om mee te nemen in onderzoek naar opvoeding door vaders en moeders. De resultaten uit Hoofdstuk 3 laten zien dat beide ouders meer respect voor de autonomie van het hun kind krijgen als hun kinderen ouder worden. Ouders worden ook sensitiever als hun kind opgroeit tot peuter, maar vanaf de schoolleeftijd is een daling in ouderlijke sensitiviteit waarneembaar. Tijdens de eerste levensjaren ontwikkelen kinderen zich in snel tempo (Berk, 2003; Bornstein, 2002). Zo ontwikkelen ze de vaardigheid om hun behoeftes en wensen verbaal uit te drukken, wat ouders vervolgens kan helpen om hun reacties beter af te stemmen op het kind. Belangrijke overgangperiodes in het leven van een kind (bijvoorbeeld voor het eerst naar school gaan) kunnen echter tot een tijdelijke verstoring van de ouder-kind relatie leiden (Granic, Hollenstein, Dishion, & Patterson, 2003). Dit kan een optimale afstemming van de opvoeding op de behoeften van het kind in de weg kan staan.

Plaats in de kinderrij. De studies beschreven in Hoofdstuk 2 en 5 laten zien dat ouders hun eerste en tweede kind verschillend opvoeden. Bij deze studies is echter gekeken naar het opvoedgedrag van ouders ten opzichte van hun twee kinderen op hetzelfde tijdstip. Hierdoor kunnen de verschillen in de manier waarop ouders hun eerste en tweede kind opvoeden niet alleen worden veroorzaakt door de plaats in de kinderrij, maar ook door het verschil in de leeftijd van de kinderen. Er zijn namelijk aanwijzingen dat ouders hun opvoedgedrag afstemmen op het ontwikkelingsniveau van de kinderen, zoals bleek in de studie beschreven in Hoofdstuk 3.

Om de relatie tussen de plaats in de kinderrij en opvoedgedrag van vaders en moeders goed te kunnen onderzoeken, werd in Hoofdstuk 3 het opvoedgedrag van beide ouders ten opzichte van hun eerste en tweede kind onderzocht wanneer

de kinderen dezelfde leeftijd hadden. De resultaten laten zien dat vaders en moeders sensitiever zijn in de interactie met hun eerste kind dan met hun tweede kind. Vergeleken met het tweede kind, hebben beide ouders echter ook minder respect voor de autonomie van hun eerste kind. Deze uitkomsten suggereren dat zowel vaders als moeders meer betrokken zijn bij de opvoeding van hun eerste kind dan bij de opvoeding van hun tweede kind. Doordat ouders met hun eerste kind een periode hebben doorgebracht waarin zij nog niet hun aandacht hoefden te verdelen over meerdere kinderen, hebben zij meer gelegenheid gehad om hun gedrag optimaal af te stemmen op de behoeften van hun eerste kind. Daarnaast is het mogelijk dat de sterkere gerichtheid van ouders op het welzijn van hun eerste kind ertoe leidt dat zij eerder de activiteiten van dit kind proberen te sturen of hierin ingrijpen dan bij hun tweede kind.

Conclusie

De resultaten van dit proefschrift laten zien dat het geslacht van de ouder een belangrijke rol speelt in de opvoeding van jonge kinderen. In overeenstemming met het feit dat moeders doorgaans de primaire verzorgers van de kinderen zijn (Huerta et al., 2013; SCP, 2011), tonen de studies in dit proefschrift aan dat moeders meer optimaal opvoedgedrag laten zien dan vaders. Verder blijken zowel kenmerken van de ouder (testosteronniveaus) en kenmerken van het kind (leeftijd en plaats in de kinderrij) een rol te spelen in de manier waarop ouders hun kinderen opvoeden. Hoewel de studies in dit proefschrift laten zien dat er verschillen bestaan in opvoedgedrag van vaders en moeders, betekent dit niet dat vaders minder goede opvoeders zijn. Zowel de vaders als moeders in de steekproef van dit proefschrift laten hoge scores zien op sensitiviteit en respect voor de autonomie van het kind. Het is daarom belangrijk om voorzichtig te zijn met het interpreteren van de verschillen in opvoedgedrag van vaders en moeders. Hierbij is het relevant om te kijken naar situaties waarin verschillen in opvoedgedrag van vaders en moeders ontstaan, maar ook naar die situaties waarin vaders en moeders juist meer gelijke rollen op zich nemen met betrekking tot de opvoeding van hun kinderen.